

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

на правах рукопису

ДРЯШКА Володимир Іванович

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ
ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА ЦІННОСТІ
МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

13.00.01 - теорія та історія педагогіки
13.00.05 - соціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ - 1997

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогіки АПН України.

Науковий консультант - член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук, професор
КОВАЛЬ Лариса Григорівна

Офіційні опоненти:

- доктор педагогічних наук, професор
ПАДАЛКА Галина Микитівна
- доктор філософських наук, професор
СЕМАШКО Олександр Миколайович
- член-кореспондент АПН України, доктор
педагогічних наук, професор, Заслужений
працівник науки і техніки України
ШЕВЧЕНКО Галина Павлівна

Провідна установа - Інститут педагогіки і психології
професійної освіти АПН України

Захист відбудеться "3" жовтня 1997 р. о 14.00 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.34 в Київському
університеті імені Тараса Шевченка/252601, м.Київ, вул.Володимир-
ська, 60/.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського
університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано "3" вересня 1997 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. ПЛАХОТНИК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ І СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ. У нинішньому світі відбувається напружений пошук нових людських орієнтирів, прогресивних шляхів розвитку. Цей досить різнобічний пошук притаманний різним сферам духовності людей – науці, культурі, мистецтву. Йдеться про фундаментальні підвалини людського буття, про вироблення нових цінностей при бережному ставленні до традиційних. Водночас необхідність розв'язання глобальних проблем, що постають перед людством на порозі третього тисячоліття, вимагає високого рівня освіти, зростання інтелектуальних і духовних ресурсів суспільства.

На міжнародній конференції з освіти, організованій ЮНЕСКО у 1992 році в Женеві, освіту було визначено як "цілісний феномен". Освіта ХХІ століття ґрунтується на вищому ступені гуманізму, особистого розуму, соціальної відповідальності; в її основі інтелектуальні, етичні, естетичні та емоційні компоненти індивіда. Нині набуття знань, формування культурного потенціалу, опанування молоддю соціально значущих надбань вітчизняного і світового мистецтва має не лише особисте, а й загальнолюдське, загальнодержавне значення. Від рівня культурного розвитку особистості дедалі більшою мірою залежить загальна психологічна атмосфера в суспільстві, особливо за умов розширення демократичних засад його діяльності. Настав час ретельно проаналізувати можливості різних виховних форм і засобів, позбутися ілюзій і стереотипів, вдатися до творчих пошуків найдоцільніших шляхів для культурного розвитку особистості. У цьому разі по-новому постає не лише питання взаємозв'язку мистецтва і життя, а й практична проблема – врегулювання тих запитів й орієнтирів молодшої людини, які склалися на межі нової соціальної та художньої реальності.

Орієнтації на цінності культури регулюють характер життєтворчості особи, бо вибір не в тих чи інших вартостей значною мірою визначає її установку на діяльність у цій сфері. Істотну роль мають відігравати музично-естетичні засади, які проймають буття сучасної молодшої людини. Оскільки суспільство зацікавлене в тому, щоб орієнтації молоді відповідали його справжнім цінностям, то з'ясування факторів, які впливають на формування аксіо-

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

логічних установок майбутніх фахівців, стає одним із найважливіших завдань сьогодення.

Аналіз наукової літератури дає уявлення про сучасний рівень розробленості проблеми як у цілому, так і окремих її аспектів. Питання цінностей і ставлення до них людини знайшли відображення у працях філософів (В.О.Василенко, О.Г.Дробницький, А.Г.Здравомислов, М.С.Каган, В.А.Малахов, В.Б.Ольшанський, Г.І.Полушин, І.С.Попов, Л.Н.Столович, В.П.Тугарінов, Н.З.Чавчавадзе, Б.О.Чагин, Ю.В.Шаров та ін.), які розглянули зміст і типологію цінностей, значення їх як чинників функціонування суспільства. Було досліджено загальнопсихологічні закономірності взаємозалежного розвитку психіки, естетичної свідомості та діяльності суб'єкта, їхню динамічну структуру, принципи регуляції та саморегуляції цих процесів (О.Г.Асмолов, О.Э.Бодальов, Л.С.Виготський, В.А.Крутецький, В.Л.Леві, О.М.Леонтьєв, В.О.Моляко, В.М.М'ясишев, І.П.Павлов, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн, Б.М.Теплов, Д.М.Узнадзе, В.О.Ядов, П.М.Якобсон та ін.). Проаналізовані результати наукових пошуків з питань музикознавства, психології художньої творчості (Б.В.Асаф'єв, О.Г.Костюк, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкінський, В.Г.Рахніков та ін.) було покладено в основу обґрунтування концепції впливу різних видів і жанрів музичного мистецтва на формування орієнтацій студентства у художній сфері.

Протягом останнього десятиріччя істотно зріс інтерес до вивчення зазначеної проблематики в Україні, особливо у площині гуманізації та гуманітаризації освіти (А.М.Алексик, І.Д.Бех, В.Г.Бутенко, І.А.Зязюн, В.Г.Кузь, О.Г.Мороз, О.Я.Савченко, С.Я.Харченко, Р.І.Хмелюк, Г.П.Шевченко, А.Б.Шербо та ін.). Здійснено дослідження змісту й основних компонентів ціннісних орієнтацій особи в художній сфері (В.П.Анненков, Т.Ф.Брайченко, О.Н.Дем'янчук, М.П.Журавльова, О.М.Олексик, Р.М.Рогова, Р.П.Шульга та ін.). Моделюється специфічна педагогічна стратегія, зорієнтована на нову естетико-соціальну реальність, у лоні якої відроджується і розвивається вітчизняна і світова музична культура (Л.Г.Коваль, Г.М.Падалка, О.Я.Ростовський, О.П.Рудницька, О.М.Семашко, Г.С.Тарасенко та ін.). Проте аналіз філософської, психолого-педагогічної, культурологічної та соціологічної літератури засвідчив, що такий важливий аспект, як соціально-педа-

логічні основи формування орієнтацій студентів на цінності музичної культури, ще не став предметом спеціального дослідження.

На основі ціннісних орієнтацій можна робити висновок про рівень соціального та естетичного розвитку особистості, коли художня, зокрема музична, вихованість людини, стає дієвим засобом формування аксіологічних установок, які завжди тісно пов'язані з певними напрямками мистецтва (жанровими, стильовими особливостями тощо). Водночас формування ціннісних орієнтацій молоді вимагає боротьби із споживацькою психологією, потворними формами культури, пропагандою жорстокості, насильства, непристойності тощо.

У працях музикознавців, педагогів, соціологів (Р. І. Грубер, Л. Г. Коваль, І. Ф. Ляшенко, В. П. Матоніс, Л. Б. Переверзєв, В. І. Петрушин, А. Н. Сохор, С. І. Уланова та ін.) визначено три магістральні напрями орієнтацій особистості в музичній сфері: "народну", "серйозну" і "легку" музику. Такий поділ музичної сфери аж ніяк не є умовним, бо між цими основними художніми пластами існують глибокі, історично сформовані відмінності, та всі вони - невід'ємні компоненти музичної культури.

Протягом тривалого часу в естетичній, психолого-педагогічній, музикознавчій літературі й художній критиці висвітлення сутності жанрів легкої, так званої "молодіжної" музики, а точніше, феноменів рок, поп-музики і джазу мало дещо "перекручений" вигляд. Це стосувалось оцінки сенсу їх (як чогось хибного) і наукового розуміння специфіки, не враховували й особливостей їхнього соціального функціонування. Суспільні явища недалекого минулого сприяли поширенню недемократичних тенденцій і у музично-виховній роботі: багато самостійних форм культурної активності молоді безпідставно забороняли, що призводило до гіпертрофії їхніх проявів.

Соціологічні опитування /О. О. Макаров, Т. В. Полова, О. М. Семашко, В. С. Цуккерман (1970-ті рр.); Е. Є. Алексєєв, П. Ф. Андрукович, Б. А. Брилін, Г. Л. Головинський (1980-ті рр.); М. Е. Ілле, Л. М. Масол, М. Д. Саркітов, А. К. Троїцький (1990-ті рр.)/ свідчать, що переважна більшість молоді, з якою проводили музично-виховну роботу, у своїх художніх уподобаннях має схильність саме до жанрів молодіжної музики. Тому в сучасній, доволі складній соціокультурній ситуації, значно зростає роль майбутнього вихователя,

наставника, вчителя, фахівця, сьогоденного студента, від якого значною мірою залежатиме рівень музично-естетичного розвитку вихованців. Сукупність знань, переконань, інтересів та орієнтацій наставника, його культура мислення і дії, естетична свідомість і сформована система цінностей мають стати своєрідним "містком" між світом старшого і молодшого поколінь.

Проте в навчальних закладах майбутніх вихователів художньо-естетичного профілю ознайомлюють головним чином з музикою минулого і першої половини ХХ століття, яка перебуває вже на досить відчутній дистанції від нагальних художніх запитів і проблем сучасної молоді (Г.М.Падалка). Відірваність від реалій сьогоденного музичного життя, ігнорування інтересів молоді, певна консервативність і обмеженість музично-естетичних поглядів — все це не дає порозумітися з цих проблем наставникам і вихованцям. Водночас спостерігається невідповідність умов забезпечення змісту і форм організації музичного виховання та освіти молоді фактичному рівневі розвитку аксіологічних установок студентства, що посилюється через суперечності між: а) потребам суспільства в майбутніх фахівцях з широким спектром аксіологічних установок на збереження і розвиток культурного потенціалу українського народу і сучасним станом ціннісних орієнтацій студентської молоді у сфері музичної культури; б) виховними можливостями різножанрової палітри музичного мистецтва та його відтворенням у навчально-виховному процесі вищих закладів освіти і сфері вільного часу студентської молоді; в) динамікою "технотронного" функціонування сучасної музичної культури і певною консервативністю навчальних програм, зарационалізованими формами і методами музично-естетичної освіти і виховання молоді; г) способами спілкування вихованців засобами музики, які пропонує педагог-наставник, і тими видами соціокультурної активності, що складаються в сучасному субкультурному просторі, неформальному молодіжному середовищі.

Соціальна значущість і педагогічна доцільність визначення основ формування орієнтацій студентства на цінності музичної культури і зумовили вибір теми дисертаційного дослідження. Його об'єкта і предмета, гіпотези, мети і завдань наукового пошуку.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ - процес формування орієнтацій студентів на музичні цінності у навчально-виховній діяльності вищих зак-

ладів освіти і сфері вільного часу молоді.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ - соціально-педагогічні закономірності, умови і технологія розвитку орієнтацій студентської молоді на цінності музичної культури.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ полягає в розкритті соціально-педагогічних закономірностей формування орієнтацій студентської молоді на цінності традиційної і сучасної музичної культури; розробленні та експериментальному впровадженні в навчально-виховний процес вищих закладів освіти і сферу дозвілля молоді нової технології формування ціннісних орієнтацій студентства у галузі музичної культури; створенні комплексної моделі розвитку орієнтацій студентів на музичні цінності у контексті їхньої соціокультурної активності.

КОНЦЕПЦІЯ дослідження зумовлюється взаємозв'язком таких ідей. По-перше, положенням про те, що соціально-педагогічний підхід до виховання (І. Д. Бех, І. Г. Єрмаков, М. С. Каган, Г. І. Кищенко, І. Ф. Ляшенко, В. О. Разумний, К. Б. Соколов, В. П. Тугарінов, В. О. Ялов та ін.) як до процесу осягнення особою цінностей культури розкриває нові грані в розвитку сучасної освіти й надає можливості для втілення прогресивних навчально-виховних ідей, застосування особистісного, аксіологічно-зорієнтованого, творчого ставлення до формування духовного, музично-естетичного потенціалу майбутніх фахівців. Якщо ціннісна орієнтація - це відносно стійка система фіксованих установок особи, яка зумовлюється певними цінностями і виявляється в здатності суб'єкта до цілісного усвідомлення й адекватного переживання явищ дійсності й мистецтва, готовності до вибіркової оцінної діяльності в будь-якій сфері, то орієнтація на цінності є реакцією цієї "внутрішньої" системи установок особистості на значущі вартості життя і культури, зокрема музичної. По-друге, культура є саморегулюючою системою, в якій гуманізація і діалогічність - це її головні риси. Гуманізм є тим вибіркоким ставленням до світу культури, яке спирається на визнання її цінностей у якомога широкій і глибокій взаємозв'язках. І нарешті, зважаючи на те, що унікальність і неповторність кожної людини виявляється саме в субординації її ціннісних орієнтацій, а діалогове міжпоколінне спілкування вихователя і вихованця є важливим методологічним принципом соціальної

педагогіки (А. М. Алексюк, Л. Г. Коваль, О. Г. Мороз, О. В. Пляхотнік), ми дійшли певного висновку. На сучасному етапі парадигму музичної освіти і виховання молоді ми тлумачимо у певній послідовності: від актуально-особистісної співпречетності молоді людини як партнера емоційного діалогу з авторами і виконавцями кращих зразків музичної культури (на які вже зорієнтовано вихованця) — через віднаходження себе у ціннісно-зорієнтованому, творчо збагаченому художньому прочитанні традиційної та сучасної музичної інформації — до майбутніх самостійних художньо-творчих усвідомлень і трансляції музичних цінностей минулого і сьогодення, багатства народної, класичної та сучасної культури. Атмосфера демократизму, надання студентам свободи вартісного вибору і творчого самовиявлення, усвідомлення своєї неловторної індивідуальності через самооцінку — усе це має істотно впливати на ефективність формування орієнтацій студентів щодо цінностей музичної культури.

Провідні ідеї концепції відображено в ЗАГАЛЬНІЙ ГІПОТЕЗІ дослідження, яка полягає у припущенні, що процес формування орієнтацій студентської молоді на музичні цінності детермінується розвитком почуттєвих, нормативно-регулятивних і дієвотворчих компонентів ціннісних орієнтацій особи у взаємозв'язку з виявленням її соціокультурної активності у сфері навчання і вільного часу. Загальна гіпотеза опосередковується рядом часткових гіпотез. Вони полягають у припущенні, що рівень сформованості орієнтацій студентства на музичні цінності характеризується тенденцією до зростання соціокультурної активності молоді, а це забезпечується за таких умов:

- розвиток активно-творчого ставлення студентів до зразків традиційної та сучасної музичної культури;

- запровадження новітніх технологій формування вартісних орієнтацій студентів, що ґрунтуються на засадах наступності, послідовності й взаємозалежності їхніх визначальних компонентів: а/почуттів та інтересів, потреб та ідеалів (як основних складових естетичної свідомості особи), б/здібностей і здатності особистості до художньо-образного мислення, що проявляється в актах сприйняття й оцінки явищ музичної культури, в/естетичних смаків як показників аксіологічних установок студентів у музичній сфері;

- посилення гуманістичної функції, діалогічного і особис-

тісно-орієнтованого підходів до музично-естетичної освіти і виховання, навчання і дозвілля студентської молоді.

Відповідно до мети і гіпотези були поставлені такі ЗАВДАННЯ дослідження:

- встановити методолого-теоретичне підґрунтя процесу орієнтування особистості майбутнього вихователя молоді на цінності музичної культури;

- визначити особливості функціонування традиційної й сучасної музичної культури як фактора розвитку аксіологічних орієнтирів студентської молоді;

- на основі аналізу сучасного стану ціннісного орієнтування студентів у галузі музичної культури визначити критерії і рівні сформованості їхніх орієнтацій на музичні цінності;

- встановити тенденцію динаміки рівнів сформованості орієнтацій студентів на цінності музичної культури;

- розробити комплексну модель формування орієнтацій студентської молоді на музичні цінності;

- впровадити у навчально-виховний процес вищих закладів освіти і сферу вільного часу молоді нову технологію педагогічного впливу на формування орієнтацій студентів на цінності музичної культури;

- розробити та експериментально апробувати методичні рекомендації для викладачів вищих закладів освіти і студентів, учителів музики і вихователів щодо проблем формування ціннісних орієнтацій молоді.

У процесі дослідження нами було використано такі МЕТОДИ. Теоретичні включали: вивчення документів з питань розвитку науки, культури, освіти та виховання молоді; аналіз філософської, соціологічної, музикознавчої, психологічної, педагогічної літератури; узагальнення результатів експерименту, порівняння, систематизація, класифікація, прогнозування. Емпіричні охоплювали: спостереження, анкетне опитування, фокусовані інтерв'ю, бесіди, звукові анкети, обговорення, експертні оцінки, самооцінки, моделювання, шкалування, творчі завдання, тренінги, констатувачий і формулюючий педагогічні експерименти, методи статистичного опрацювання даних із використанням комп'ютерної системи "NTT - system".

МЕТОДОЛОГІЧНУ ОСНОВУ дослідження становили концептуальні по-

ложення основоположників світової філософської науки (Г. Гегель, І. Кант, І. Фіхте, Г. Лютце) про естетичне світопереживання людиною висот художнього життя. Провідними для нас були ідеї і вчення про духовне життя людини, естетично-почуттєве переживання особю дійсності, культури і мистецтва, що було традиційною темою у вітчизняній "філософії серця" (Г. С. Сковорода, П. Д. Юркевич, В. В. Зеньковський, В. С. Соловйов, Г. І. Челпанов, В. О. Сухомлінський та ін.), а також соціально-зорієнтоване вивчення культури, розвинене традицією соціально-художнього мислення та естетичного освоєння дійсності (Б. Д. Грінченко, І. Я. Франко, Леся Українка, О. О. Потебня, В. К. Винниченко, М. П. Драгоманов та ін.). Своєрідність таких підходів виявилась у врахуванні природного, особистісного, соціального і культурного факторів у визнанні природи мистецтва, особливостей розвитку його функцій-цінностей та взаємин суб'єктів художнього процесу, що закладає міцне підґрунтя для досліджень власне художньо-естетичного світу людини, її ціннісних орієнтирів. Методологічна база дослідження ґрунтується на системно-концептуальному підході до аналізу взаємозв'язків явищ і процесів, що їх вивчають, зокрема на: вченні про гармонійний розвиток особистості, поглибленні її культуротворчого потенціалу, гуманізацію виховання в контексті трансмісії культури через діалогове спілкування наставника з вихованцем (Д. А. Белухін, І. А. Зязькі, М. С. Каган, Л. Г. Коваль, В. Т. Лісовський, Р. М. Рогова, О. Я. Савченко та ін.); положеннях про історичну природу та соціальну зумовленість функцій-цінностей культури (Н. Б. Крилова, Л. Т. Левчук, О. Ф. Лосєв, Ю. В. Петров, Р. П. Шульга та ін.); їхній ролі у формуванні внутрішнього світу людини, яка є найвищою цінністю і виступає як єдність трьох основних життєдайних сутностей: природної, соціальної та культурної (Б. С. Єрасов, Л. Г. Іонін, В. С. Лутай, О. М. Семашко та ін.); розгляді музичної культури як саморегуючої художньої системи, що існує в органічній єдності жанрових і стилєвих різновидів, кожен з яких має певну значущість своїх функціональних вартостей (Р. І. Грубер, І. Ф. Ляшенко, В. І. Мазєпа, Т. В. Чередниченко, І. М. Юдкін та ін.); урахуванні реальних соціально-педагогічних і соціокультурних чинників формування орієнтації молоді на музичні цінності (Н. Б. Бакланова, Ю. В. Малишев, Г. М. Падалка, О. П. Рудницька, О. М. Семашко, Н. О. Яранцева та ін.).

Теоретичні засади становлять положення та висновки міждисциплінарних досліджень (Л.С.Виготський, Л.Г.Іонін, І.С.Кон, Б.С.Корнієнко, О.Г.Костюк, Т.І.Швелих та ін.), що поєднують філософські, соціальні, психологічні, педагогічні, культурологічні, музикознавчі розробки проблеми формування аксіологічних установок особи, ступені освоєння нею цінностей культури.

НАУКОВА НОВИЗНА дослідження полягає в тому, що у ньому: поставлено, обґрунтовано та розроблено проблему формування орієнтацій студентської молоді на музичні цінності минулого і сьогодення, висвітлено творчі підходи до її розв'язання; впроваджено у навчально-виховну роботу, музичне просвітництво і сферу вільного часу студентської молоді інноваційної технології формування ціннісних орієнтацій вихованців у галузі музичної культури; розкрито соціально-педагогічні закономірності та визначено умови формування аксіологічних установок молоді у різножанровій сфері музичної культури; розроблено й експериментально апробовано комплексну модель процесу формування орієнтацій студентської молоді на музичні цінності; встановлено тенденції розвитку орієнтацій студентів на цінності музичної культури як перспективних регуляторів їхньої соціокультурної активності та соціалізації.

ТЕОРЕТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ дослідження полягає у філософському, соціологічному, культурологічному і психолого-педагогічному обґрунтуванні понять "орієнтації особи на цінності", "цінності музичної культури"; у розкритті змісту та структури ціннісних орієнтацій студентства в музичній сфері (1, 21, 22, 23, 25); у з'ясуванні сучасного тлумачення парадигмальних підходів до освітніх і виховних аспектів проблеми формування орієнтацій молоді на цінності музичної культури за умов соціокультурної реальності минулого і сьогодення (11, 20, 24, 34, 35, 37).

ПРАКТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ дослідження визначається вирішенням завдань, що мають велике значення для практики музично-естетичного виховання молоді у сучасній соціокультурній ситуації. Так, розроблено методично-прикладні аспекти проблеми формування орієнтацій студентської молоді на цінності музичної культури; запропоновано і внесено відповідні корективи у навчальні плани і програми із фахових дисциплін музично-естетичного профілю експериментальних закладів освіти; запроваджено лекційні спецкурси і

практичні заняття, що дають можливість вдосконалити процес орієнтування студентів на музичні цінності різних жанрів і стилєвих напрямків, широке коло культурних зразків минулого і сьогодення в умовах навчання та позааудиторної музично-освітньої і виховної роботи з молоддю. Матеріали дослідження викладено в одноосібній монографії (1), покладено в основу лекційних курсів (9, 10, 28, 39, 40), спецсеінарів (27, 30, 33, 36, 38), факультативів (31, 34, 35, 37), навчально-довідникових видань (3, 4), методичних рекомендацій і посібників (2, 5, 6, 14, 17, 26, 29), які адресуються педагогам і студентам, учителям музики, викладачам, методистам і курсантам інститутів післядипломної освіти та інститутів удосконалення вчителів, вихователям і наставникам молоді.

Дослідження було проведено протягом 1980-1997 років у декілька етапів:

ПЕРШИЙ ЕТАП (1980-1985 рр.) - дослідження стану проблеми розвитку основних компонентів ціннісних орієнтацій студентської молоді, аналіз наукової літератури, експериментальна робота у музично-виконавських колективах ряду вищих закладів освіти, узагальнення досвіду естетичного виховання студентської молоді в Україні та за кордоном.

ДРУГИЙ ЕТАП (1985-1991 рр.) - апробація експериментальних даних на перших фазах дослідження: підготовка методичних розробок і рекомендацій для студентів і викладачів, учителів і вихователів молоді.

НА ТРЕТЬОМУ ЕТАПІ (1991-1994 рр.) було узагальнено теоретичні й практичні результати дослідження соціально-педагогічних основ формування орієнтацій студентської молоді на цінності музичної культури, визначено умови, принципи і закономірності цього процесу, розроблено програми, впроваджено у навчально-виховну діяльність закладів освіти авторські спецкурси, спецсеінари, тренінги, міждисциплінарні лекційні курси, проведено позааудиторну художньо-виховну роботу з молоддю, перевірено ефективність результатів дослідження.

ЧЕТВЕРТИЙ ЕТАП (1994-1997 рр.) включав підсумкове теоретичне осмислення проблеми і перевірку експериментальних даних, апробацію концептуальних положень дослідження та впровадження його

результатів у практику роботи вищих закладів освіти.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА БАЗА. Дослідно-експериментальною роботою було охоплено понад тисячу студентів педуніверситетів, соціально-педагогічних, педагогічних інститутів, інститутів культури, Інституту регіонального управління і економіки, класичних університетів і вищих навчальних закладів МВС міст Києва, Дніпропетровська, Кіровограда, Івано-Франківська, Луганська, Умані. До цієї роботи було залучено також понад двісті учнів старших класів кіровоградських загальноосвітніх шкіл, гімназій, коледжів, ліцеїв; близько ста викладачів вищих закладів освіти, учителів, курсантів Інституту післядипломної освіти і стажистів Інституту вдосконалення вчителів, а також методистів і вихователів позашкільних і міжвузівських центрів культури і дозвілля молоді.

ВІРОГІДНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТІВ роботи забезпечується опорою на науково-практичну обґрунтованість вихідних позицій дослідження; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих і коригуючих один одного методів, адекватних об'єкту, предмету, меті дослідження; системним аналізом теоретичного й емпіричного матеріалу; використанням передового педагогічного досвіду; поєднанням теоретичних узагальнень із методами статистичного опрацювання даних.

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ дослідження здійснювалась у доповідях і виступах на міжнародних (47, 70, 73), всеукраїнських (41, 42, 43, 48, 49, 51, 52, 59, 60, 64, 65, 68, 71, 72), регіональних (44, 50, 55, 57, 66, 75), міжвузівських (45, 46, 53, 54, 58, 61, 62, 63, 67, 69, 74) наукових конференціях і семінарах; у процесі експериментальної роботи, яку проводив особисто автор дисертації, а також викладачі фахових кафедр вищих закладів освіти; у більш ніж 80 публікаціях загальним обсягом понад 80 друк. а., серед яких монографічне дослідження "Орієнтації студентської молоді на цінності музичної культури (соціально-педагогічний аспект)", книга для вчителя "Розкриваючи світ джазу, рок і поп-музики", "Російсько-український музичний лексикон" та ін.

Результати дослідження впроваджено у Київському університеті імені Тараса Шевченка, Дніпропетровському державному університеті, Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника, Київському інституті культури, Кіровоградському державному пед-

університеті ім. В. Винниченка, Кіровоградському соціально-педагогічному інституті "Педагогічна Академія", Кіровоградському інституті регіонального управління і економіки, Кіровоградському обласному інституті вдосконалення вчителів, Луганському державному педінституті ім. Т.Г. Шевченка, Луганському інституті внутрішніх справ, Луганському інституті післядипломної освіти, Уманському державному педінституті ім. П.Г. Тичини, Кіровоградському навчальному науково-педагогічному комплексі. За результатами дослідження розроблено навчальні програми, спеціальні курси, методичні й навчально-довідникові посібники, рекомендовані Міністерством освіти та Академією педагогічних наук України.

ОСОБИСТА УЧАСТЬ автора в одержанні наукових результатів полягає в узагальненні більш ніж 25-річного досвіду музично-естетичного виховання молоді, набутого під час роботи керівником музично-виконавських колективів, концертмейстером, викладачем, доцентом, завідувачем фахової кафедри Кіровоградського державного педагогічного університету; при практичному застосуванні отриманих висновків у процесі читання лекцій, спецкурсів, індивідуальних занять і консультацій; керівництві педагогічною практикою, лекційно-концертною діяльністю, науково-дослідною роботою студентів і аспірантів.

НА ЗАХИСТ ВИНЕСЕНО:

- соціально-педагогічну інтерпретацію понять "цінності музичної культури", "ціннісні орієнтації особи" та "орієнтації студентів на цінності музичної культури";
- інноваційну технологію розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді у музичній сфері;
- соціально-педагогічні закономірності формування орієнтацій студентів на цінності музичної культури;
- комплексну модель формування орієнтацій студентства на музичні цінності.

СТРУКТУРА дисертації, яка зумовлюється логікою дослідження має вступ, чотири розділи, висновки, список використаної літератури і 15 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ
У ВСТУПІ обґрунтовано вибір теми, актуальність дослідження,

визначено його мету, об'єкт, предмет, методи, етапи, завдання, сформульовано гіпотезу, розкрито методологічні, теоретичні основи, стисло висвітлено концепцію, наукову новизну, теоретичну і практичну значущість, визначено основні положення, що їх винесено на захист, відображено апробацію і впровадження результатів дослідження в практику роботи вищих закладів освіти.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ "Методологічні передумови формування орієнтації особистості на цінності культури" здійснено історико-філософський, соціологічний, культурологічний, психолого-педагогічний аналіз категорій "цінність" і "ціннісна орієнтація"; подано загальний огляд досліджень, присвячених проблемі формування ціннісних орієнтацій особистості (Г. Лютце, Г. Коген, Г. Ріккерт, Р. Інггарден, Я. Гудечек, С. Ангелов та ін.); розглянуто зміст та структурні компоненти цього феномена духовної культури, що має найбільшу актуальність для сучасної психолого-педагогічної та соціологічної науки. У розділі зазначається, що й у філософсько-естетичних працях (М. С. Каган, В. С. Корнієнко, А. С. Молчанова, С. Х. Раппопорт, Л. Н. Столович, Р. П. Шульга та ін.) простежується прагнення дослідників осмислити загальну природу аксіологічних орієнтувань людини, естетичних цінностей та їхньої специфіки; розкривається взаємозв'язок і взаємозумовленість згаданих категорій. Сутність соціально-педагогічного підходу до проблеми цінностей полягає в його суспільній, психолого-педагогічній сферованості на з'ясування їхньої ролі як з'єднувальної ланки між аксіологічними ставленнями і поведінкою особистості, з одного боку, та соціальними групами, спільнотами, виховними інститутами і суспільством, з іншого.

Цінності - це значущість явищ, предметів реальної дійсності й культури з погляду відповідності або невідповідності їх потребам суспільства, соціальних спільнот, груп і окремої особи. Це також етичні, естетичні та художні вимоги і норми, що їх виробила загальнолюдська культура протягом багатьох століть. Підкреслюється, що цінності слід розглядати як: а/ соціальний феномен, який існує в діалектичному відношенні суб'єкт - об'єкт; б/ елемент соціальної дійсності, в якій окремі особистості або соціальні групи займають певні ціннісні позиції; в/ важливий фактор мотивації дій людини, що стимулює її поведінку і вчинки. Во-

ни визначають ставлення суб'єкта як до навколишнього світу, так і до самого себе, спрямовують й активізують життєву активність людини, бо саме її буття – постійний процес оцінки, переоцінки, створення, усвідомлення і сприйняття цінностей.

Зазначається, що цінності, зокрема естетичні, мають динамічний характер, і якщо існування їх людина не підтримує, коли вони не реалізуються і не актуалізуються, то поступово втрачають своє значення. Умовою збереження і примноження цінностей є особистісна активність людини. Аксиологічна регуляція при вихованні вимагає проникнення їх у сутність особи, структуру і динаміку мотивацій, потреб і установок, у сферу створення і відбору певних вартостей. Естетичні цінності існують лише в конкретному особистісно-психологічному зв'язку суб'єктивного і об'єктивного, в ситуації безпосереднього аксіологічно осмисленого контакту свідомості людини зі світом, зокрема з культурним середовищем. Водночас звернуто увагу на те, що досить часто особа оцінює предмет або явище, майже не співвідносячи його безпосередньо зі своїми потребами, інтересами, ідеалами і смаками. Вона розглядає їх крізь призму існуючих і поширених у даному суспільстві та в його культурі ціннісних критеріїв, уявлень про належне, корисне, прекрасне тощо. Сукупність індивідуальних, групових і суспільних, засвоєних і сприйнятих особистістю цінностей і становить систему її ціннісних орієнтацій, якими вона керується в житті. Саме вони лежать в основі рішень, які особа приймає в ситуаціях ціннісного вибору.

Ціннісна орієнтація – важливий чинник становлення й розвитку особистості. Вона діє як відносно стійка система фіксованих установок, які зумовлені певними вартостями і виражаються у здатності особи цілісно усвідомлювати і адекватно переживати явища дійсності та мистецтва, а також її готовності до вибіркової оцінної діяльності та в мотивації певного ставлення до них. Враховуючи, що ціннісні орієнтації є проявом ціннісних відносин і проявляються в різноманітних формах життєдіяльності (пізнавальній, вибірково-оцінній, комунікативній, перетворюючій, художній) і творчості людини, умовно виокремлюють види, які відповідають їм: творчо-пізнавальні, творчо-оцінні, діяльнісно-комунікативні, діяльнісно-перетворюючі, художньо-творчі. Акцентується

увага на педагогічному аспекті формування ціннісних орієнтацій, який полягає в тому, що під впливом цілеспрямованого виховного процесу цінності мають виступати як переживання й усвідомлення їх як інтересів, потреб, ідеалів, смакових установок особи. Вони й заохочуватимуть молоду людину до засвоєння, створення та реалізації справжніх цінностей у всіх сферах життєдіяльності.

Підкреслюється, що орієнтації на цінності це є певне ставлення особи до вартостей явищ, зовнішніх норм, ідеалів, установок та звичаїв. І якщо "ціннісна орієнтація" - внутрішній компонент свідомості людини, то "орієнтація на цінності" - своєрідна реакція цієї "внутрішньої системи" на вартості, які об'єктивно існують.

Результати наукового пошуку дали можливість визначити структурну схему особистісних орієнтацій, яка має такі парні компоненти: почуття та інтереси - потреби й ідеали (як основні складові естетичної свідомості особистості) - здібності та здатність людини до образного мислення, що проявляється в актах сприйняття й оцінки художніх творів, - естетичний смак як показник ціннісних установок особи.

У психолого-педагогічній, соціологічній, естетичній, музикознавчій літературі з проблем аксіологічного орієнтування та художньої творчості (Л. М. Кадшин, О. Г. Костяк, В. Д. Остроменський, Г. М. Падалка, О. П. Рудницька, А. Н. Сохор, У. Ф. Суна та ін.) визначено певні теоретичні й практичні аспекти вивчення установок людини на музичні цінності, можливості їхнього формування з урахуванням психологічних особливостей слухачів, їхнього віку, освіти, музичних інтересів, потреб, ідеалів, здібностей і смаків.

ДРУГИЙ РОЗДІЛ "Музична культура як фактор ціннісного орієнтування молоді" присвячено висвітленню феномена культури і функціональної системи її цінностей. Підкреслюється, що культура - надзвичайно широке поняття. Вона охоплює соціальне в усіх його формах протягом усієї історії людства, її стрижнем і ядром є система цінностей. У такому контексті культуру визначають як певну саморегулюючу систему важливих для людини смислових комплексів, функцій-цінностей, які спроможні бути регуляторами індивідуальної та групової поведінки молоді.

Розкрито сутність понять естетичної та художньої культури.

музичної культури і мистецтва. Так, естетична і художня культура відрізняються не стільки тим, що художнє – це все, що притаманне мистецтву, а естетичне – мистецтву й іншим формам культури, скільки тим, що художня культура тяжіє до опредмечування, а естетична – до духовно-нормативного аспекту. Художня цінність є унікальною, бо виявляє неповторний образний зміст твору, зокрема музичного. Музичне мистецтво – сукупність музичних творів, що мають художню цінність, а також діяльність композиторів і виконавців, які беруть участь у створенні їх. Музичну культуру розглядають як систему всіх державних інституцій (музична освіта, наука про музику, концертні зали, нотодрук, засоби масової комунікації тощо), що забезпечує поширення, обмін і споживання в суспільстві музичних цінностей (створених і виконаних композицій). Тому музична культура, яка включає музичне мистецтво як компонент, завжди є ширшою за мистецтво музики, бо, крім художніх, тут "спрацьовує" чимало інших ціннісних критеріїв.

Спираючись на теоретичні узагальнення і користуючись аналізом процесу відображення мистецтвом мінливих умов соціальної дійсності, змін у світогляді, характері духовного життя людей (Р.І.Грубер, І.Ф.Ляшенко, В.І.Петрушин, Л.Б.Переверзєв, Т.В.Чередниченко та ін.), окреслено функції-цінності музики в історичному ракурсі розвитку культури. У загальному контексті їх розглядають, умовно поділяючи на інструментальні (прикладна, формуюча, пізнавальна, гедоністична, комерційна, ідейна, виховна, комунікативна, компенсативна тощо) і специфічно-художні цінності (художньо-актуальна, музично-змістовна, майстерно-виконавська, музично-новаторська та ін.). Водночас зазначається, що в ієрархії цінностей вищу значущість мають музичні твори, в яких при гуманістичній спрямованості авторських концепцій досягаються художньо-змістовні узагальнення життєвих ситуацій, людських характерів, ідей і почуттів, наслідком чого є творчі відкриття, що збагачують світову музичну культуру. Отже, існують цінності, сенс яких визначається потребами та інтересами людини, і цінності, які, навпаки, надають сенсу існуванню її самої. Інакше кажучи, цінності, які обслуговують самоствердження людської особи, якою вона є, і цінності, які творять і відроджують особистість у принципово новій якості. Останні є вищими, смисложиттєвими, за-

гальнозначущими, оскільки стосовно суб'єкта вони виступають чимось самостійним, самодостатнім і таким, що принципово вимагає естетичного ставлення до себе людини.

Історичний аспект функціонування музичної культури засвідчує, що її ретроспектива і сучасність - безперервний рух уперед, відкриття нових цінностей, опановування незнаних тем, оновлення і розширення виражальних художніх можливостей. Це складний і суперечливий шлях розвитку, на якому трапляється чимало гострих конфліктів і непримиренних зіткнень. У цьому ракурсі вітчизняна музична культура інтенсивно продовжує сучасну орієнтацію: з культури країни, що постійно чекає на загрозу ззовні, ставати культурою відкритою, займати нові позиції у ціннісній ієрархії життя. Змістове наповнення музичних цінностей дало змогу здійснити загальний аналіз сучасного соціокультурного середовища, акцентуючи увагу на певних формах музичної культури: а/ загальнолюдська (вироблена людством протягом усієї історії існування і зорієнтована на загальнозначущі цінності, їхній гуманістичний "заряд"); б/ суперкультура (музична культура, створена певним суспільством, яка передається від покоління до покоління); в/ субкультура (сукупність переконань, норм, вартісних ознак і орієнтацій конкретної суспільної спільноти); г/ контркультура (культурна модель певної групи, яка протистоїть панівній субкультурі) та ін.

Аналіз музичної культури дав змогу також виокремити дві домінуючі форми: високу (або елітарну) і народну (або фольклорну). Поступово (з появою засобів масової комунікації) відбувається стирання меж між високою та народною культурами, внаслідок чого виникає масова культура, майже не пов'язана з регіональними, релігійними або класовими субкультурами, але тісно поєднана із субкультурою молоді - молодіжною музикою. Культура стає масовою, коли її продукти стандартизуються і поширюються серед широкої публіки. Нерідко це пов'язано з уніфікацією і стандартизацією духовного начала в особистості, суспільстві і значно меншою мірою збагачує людину естетично, ніж краші взірці високої культури. Водночас дослідження підтвердило не зовсім втішене положення про те, що народна й академічна музика, традиційні жанри музичної культури, маючи потужний потенціал художніх цінностей,

значно поступається їхній актуальній стороні. Навпаки, актуальний аспект цінностей у легких, розважальних жанрах молодіжної музики на сьогодні нерідко випереджає їхні потенційні можливості. Більшість жанрів і стилевих напрямків молодіжної музики мають комплекс властивостей, які чітко окреслюють сферу орієнтацій юнацтва у формальних, а особливо неформальних молодіжних об'єднаннях. Відтак досить численна аудиторія молоді залишається поза увагою соціальних інститутів. Нами систематизовано основні функції самодіяльних об'єднань у контексті молодіжної культури (функції самовизначення, інструментальна, емоційна, престижна та інформаційно-розважальна); розглянуто й охарактеризовано неформальні молодіжні групи "стилю життя" (система, панки, моди, мажори, ностальгісти тощо) та об'єднання "вільного часу" (прихильники, металісти, брейкери, ролінги, шанувальники репу та ін.); проаналізовано й узагальнено їхні орієнтації на певні зразки молодіжної музики; визначено псевдоцінності та антицінності в аспектах останньої.

Зазначається, що молодь, зокрема студентство, - це специфічна соціально-демографічна спільнота, яка переживає важливий етап соціалізації, адаптації, інтеріоризації норм і цінностей культури, творення соціальних ролей, нового статусу, професійних очікувань. Підкреслюється, що цей процес виявляється у специфічно молодіжних формах поведінки, поняттях молодіжної субкультури, моди, музики. Активна роль студентської молоді зумовлюється й тим, що вона не лише копіює усталені взірці й цінності традиційної культури, адаптивної поведінки і ставлення, а й залежно від умов соціокультурної реальності здатна вносити в них новий зміст.

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ "Сучасний стан сформованості орієнтацій студентства на цінності музичної культури і наступність процесу їхнього розвитку" присвячено визначенню критеріїв та рівнів сформованості орієнтацій студентства на цінності широкої музичної палітри; аналізу передумов, розгляду технології та дослідно-експериментальних аспектів формування їх. Підкреслюється, що у вищому закладі освіти студентська молодь проходить через два етапи соціалізації. Якщо на першому відбувається залучення студентів до певних цінностей, які наділяють молодь рисами "соціальної од-

норідності", то другий засвідчує готовність їх до виконання певної соціальної функції в суспільстві, що дає кінцятву можливість чіткіше усвідомлювати і критично оцінювати свої професійні здібності, зокрема і в художньо-естетичній сфері музичного мистецтва.

Орієнтації на цінності проявляються у вибірковому ставленні студентської молоді до того чи іншого виду діяльності в музичній сфері. Залежно від рівня засвоєння соціокультурного досвіду, нагромадження художньо-естетичних знань, сформованості почуттєвої сфери, музичних умінь та навичок і виявляються (в ідеалах, потребах, інтересах, оцінках і смаках) аксіологічні установки молоді людини. Ціннісні орієнтації на пізнавальну, оцінну, комунікативну і творчу діяльність характеризуються за рівнем насиченості (слабко, яскраво), за взаємозв'язком їхніх основних компонентів, за рівнем прояву (низький, високий) тощо. Тому експериментальне дослідження передбачало вирішення таких завдань: 1) висвітлити обсяг музичних, художньо-естетичних інтересів студентської молоді (фіксуєчи при цьому: а/частоту її залучення до мистецтва, художньої творчості, зокрема музичної, б/умови і режим сприйняття студентами музичної інформації, в/ставлення їх до класичної музичної спадщини, народної і молодіжної музики); 2) визначити типологію зорієнтованості студентської молоді в жанрах народної, академічної та легкої музики, показники популярності серед студентів окремих музичних жанрів; 3) проаналізувати стан аксіологічної зорієнтованості у сфері музичної культури викладачів, вихователів, студентської та учнівської молоді; 4) визначити спрямованість ціннісних установок студентства у сфері вільного часу; 5) розробити критерії сформованості орієнтацій студентської молоді на музичні цінності; 6) встановити рівні сформованості орієнтацій студентів на цінності музичної культури.

Розроблена нами методика і процедура дослідження сприяла соціально-психологічному аналізу естетичних інтересів, потреб, смаків, почуттів та ідеалів, художнього сприйняття й оцінки студентами явищ традиційного і сучасного музичного мистецтва. Результати експериментальної роботи було доповнено даними опитування викладачів вищих закладів освіти, звітами і планами просвітницько-виховних заходів та іншими матеріалами з організації виховного процесу десяти вищих закладів освіти України.

У дослідженні продемонстровано принцип інтерпретації поняття особистісної орієнтації на певний музичний жанр, виходячи із сучасного стану зорієнтованості молоді у сферах народної, академічної і легкої музики. Із загальної кількості респондентів було умовно виділено чотири групи студентів: 1- активно зорієнтовані; 2 - зорієнтовані; 3 - майже не зорієнтовані; 4 - абсолютно не зорієнтовані. Як свідчать дані експериментального дослідження, до групи активно зорієнтованих респондентів потрапила досить незначна частина опитаних, щось близько 5% загальної кількості. Наведені показники підтвердили також гіпотезу про наявність у молоді нормативної позитивної установки відносно музики академічних жанрів. Так, близько 65% досліджуваних висловили своє позитивне ставлення до класичної музики, але не підтвердили його "на практиці". Щоб підтвердити наведені у дослідженні положення було використано метод "переваг", який передбачав розташування 24 музичних жанрів у тій послідовності, яка відповідає особистим музично-естетичним орієнтирам студентів. Внаслідок узагальнення визначених респондентами порядкових місць кожного із жанрів було отримано показники популярності жанру в досліджуваному масиві студентів у цілому, що дало можливість ієрархізувати музичні напрями у субординаційній послідовності аксіологічних переваг молоді. На жаль, тут знову було простежено очевидну недооцінку студентською молоддю жанрів народної музики, камерних і оркестрових п'єс академічного спрямування та завищення рангу рок і поп-музики.

Водночас наше дослідження показало, що значній частині опитаних вчителів і вихователів (65% порівняно з 4% студентської і учнівської молоді) притаманна ретроспективно-консервативна орієнтація. Контрпозицію цій установці становить авангардистська зорієнтованість значної частини молодіжної аудиторії (34% загальної кількості опитаних студентів). Чимало наставників молоді (32%), студентів і старшокласників (43%) дотримуються конформістської орієнтації, породженої переважаннями в естетичному вихованні молоді лише пасивно-споглядальних актів спілкування з музикою. У молодіжному середовищі нині спостерігаються й негативістські орієнтації (5,5%), що характеризуються категоричним запереченням сталих ціннісних норм у галузі музичної культури.

Сучасний стан сформованості орієнтацій студентів на цінності

музичної культури нами було визначено за узагальненими критеріями з такими показниками: 1) "емоційно-інтелектуальний" (фіксує їхній інтерес до мистецтва, зокрема музичного, і наявність у молоді певних уявлень про цю галузь культури); 2) "інтелектуально-діяльнісний" (характеризує практичне ставлення і частоту залучення молоді до різножанрової палітри музичного мистецтва: вміння оцінити музичний твір і його виконання, відчуті і зрозуміти його специфіку, художньо-образну структуру, усвідомити зміст і цінність певної композиції); 3) "діялісно-творчий" (визначає наявність творчого підходу до вибору особов музичних цінностей тих чи інших жанрів і стилєвих напрямків; можливість самостійно оперувати знаннями, вміннями і навичками у практичному аспекті, тобто розкриває ступінь творчого начала та художньої активності студентів у сферах навчання і дозвілля). І хоча в соціологічних дослідженнях музично-естетичної культури респондентів не все піддається кількісному вимірюванню, одержаний матеріал було опрацьовано сучасними засобами комп'ютерної обробки даних за програмою "ОСА", складеною А.Горбачиком (варіант 1993 року, який розроблено на базі Міжнародного інституту соціології при Києво-Могилянській Академії). Рівень сформованості орієнтації студентів на цінності музичної культури нами розглядається як відносно стійке утворення, що характеризує досягнутий на період дослідження стан їхнього музичного, художньо-естетичного розвитку: перший рівень (вихідна орієнтація) - "с у б' е к т и в н о - і н т у і т и в н и й", на який припадає близько 46% (45,9%) загальної кількості респондентів; другий рівень (проміжна орієнтація) - "с у б' е к т и в н о - е т а л о н н и й" (46,4%); третій рівень (оптимальна орієнтація) - "с у б' е к т и в н о - о б' е к т и в н и й", який притаманний близько 8% (7,7%) досліджуваних.

Використовуючи узагальнені результати констатуючого експерименту і відповідно до логіки формування ціннісних орієнтацій студентства у сфері музичної культури, технологію цього процесу визначають за умовними ступенями (її основними структурними компонентами): а/ формування естетичної свідомості (від почуттів до ідеалів) як форми ціннісних орієнтацій індивіда (ФЕС); б/ виокремлення естетичних здібностей і здатності до образного мислення, активного сприйняття й оцінки музичних явищ як діялісно-творчої

сутності суб'єкта (ВЕЗ): в/ розвиток смакових установок майбутніх наставників молоді на цінності музичної культури (PCY).

З огляду на важливість формування естетичної свідомості як форми ціннісних орієнтацій студентів у сфері музичної культури, умовно встановлено чотири рівні її розвинутості. Так, до дуже високого (відносно відмінного) рівня розвитку музично-естетичної свідомості, який характеризується універсальним підходом студентів до відчуття й усвідомлення музичних явищ, належить досить незначний відсоток респондентів (близько 5%). До високого рівня її розвитку належить 11,2% респондентів. На середньому рівні сформованості естетичної свідомості їхні музичні потреби й інтереси пов'язані переважно з популярними прикладами класичної й легкої музики, з іще ширшим колом явищ лише молодіжної музики (30,5%). Низький й рівень сформованості має студентська молодь, в якій досить обмежений музичний тезаурус, із значним превалюванням в особистих інтересах розважальної поп-музики невисокої художньої якості, індіферентним ставленням до зразків академічної та народної музики. Підкреслюється, що низький рівень у понад половини (57,7%) досліджуваного масиву респондентів, які в актах сприйняття й оцінки музичних явищ керуються не стійкими внутрішніми аксіологічними установками, а переважно зовнішніми обставинами мінливої моди сучасного маскульту.

Перебіг процесу формування орієнтацій студентів на цінності культури органічно пов'язаний із проблемами соціально-педагогічних перетворень, які зорієнтовані на демократизацію виховних інститутів, їхню гуманізацію, на звернення до сучасної соціокультурної реальності, особистісний підхід до виховання. У цьому зв'язку доцільним є визначення соціально-педагогічних умов, що забезпечують формування і розвиток такого важливого компонента духовної культури майбутніх наставників молоді. Це: орієнтація студентів на відтворення і трансляцію цінностей музичної культури у загальнолюдському, життєтворчому аспекті; посилення гуманістичної функції у навчанні і сфері вільного часу студентської молоді; творче ставлення до використання парадигмальних підходів у музичному вихованні й освіті молоді; розв'язання проблем аксіологічної зорієнтованості молоді у контексті діалогу культур народів світу (С. Русова, М. Бахтін, А. Швейцер); активний розвиток,

розширення і збагачення аксіологічних орієнтирів студентів на основі включення їх у соціокультурну творчу діяльність, зокрема в музичній сфері.

Провідною вимогою до активізації формування ціннісних орієнтацій студентів є впровадження у навчально-виховний процес і сферу дозвілля молоді творчих підходів і технологій, форм і методів музичного виховання, що і зумовлює вибір зовнішніх і внутрішніх педагогічних передумов. До зовнішніх належать: 1) оновлення змісту навчально-виховного процесу внаслідок використання широкої різножанрової музичної палітри, кращих зразків традиційної і сучасної культури; 2) застосування міжпредметних музично-естетичних зв'язків, що дає змогу комплексно підійти до розв'язання поставленої проблеми, забезпечити єдність навчання і виховання, активізувати і реалізувати творчі функції навчання і дозвілля студентства; 3) реалізація принципу наступності й послідовності під час поетапного засвоєння студентами систематизованого теоретичного і практичного навчального матеріалу. Це дає можливість поступово розв'язувати і ускладнювати завдання, спрямовані на формування ціннісних орієнтацій вихованців у сфері музичної культури; 4) використання варіативних форм навчальної та дозвілєвої діяльності студентів у сфері музичної культури, формального і неформального спілкування молоді.

До внутрішніх передумов ми відносимо: 1) створення позитивного емоційного резонансу між наставником і вихованцем на основі взаєморозуміння, взаємоповаги і діалогового спілкування; 2) активізацію самостійної творчо-пошукової діяльності студентів; 3) диференційований підхід, що є такою організацією педагогічного впливу, який включає діагностику індивідуально-типологічних і особистісних властивостей, інтересів та орієнтирів вихованців, реальну й об'єктивну оцінку стану їхнього спілкування з музичним мистецтвом. За цих умов можна визначити ряд етапів дослідно-експериментальної роботи, перші три з яких відповідають обумовленим ступеням формування ціннісних орієнтацій студентства у сфері музичної культури (1-й етап ФЕС, 2-й етап ВЕЗ, 3-й етап РСУ).

Дослідно-експериментальна робота із ступеневого формування ціннісних орієнтацій студентів у музичній сфері засвідчила, що запропонована наступність і послідовність процесу не означає

різкого розмежування окремих його аспектів. До того ж сам акт здійснюється немов за спіраллю, відповідно до якої останній ступінь "розвиток смажових установок" (PCV) на цінності музичної культури стає лише перехідною ланкою до ступеня "формування естетичної свідомості" (ФЕС) уже вищого рівня. Тут одне коло начебто нашаровується над іншим, оскільки аксіологічні орієнтири студентів спрямовуються на більш широку сферу традиційної й сучасної музичної культури.

ЧЕТВЕРТИЙ РОЗДІЛ "Закономірності, тенденції та перспективи розвитку орієнтацій студентства на цінності музичної культури" містить обґрунтування і висвітлення умов, принципів, соціально-педагогічних закономірностей організації та проведення наступних етапів експериментальної роботи, форм і методів їхньої практичної реалізації: аналіз результатів формуючого експерименту, тенденції підвищення рівнів сформованості орієнтацій студентської молоді на музичні цінності, а також визначення шляхів дальшого наукового пошуку, пов'язаного із розв'язанням досліджуваної проблеми.

Соціально-педагогічні вимоги до формування орієнтацій студентської молоді на цінності музичної культури ми розглядаємо комплексно, тобто "навчальна сфера" вищих закладів освіти, яка з урахуванням певних умов і соціально-педагогічних закономірностей розвитку має перейти на якісно новий - творчий рівень, і сфера "вільного часу", дозволяючи молоді, яка теж за зазначених умов переходить до нового, більш одукотвореного ступеня діяльності студентів, мають досить тісний взаємозв'язок і залежність. Адже завдання розвитку орієнтацій студентів на музичні цінності не можуть бути вирішені тільки за умов педагогічної оптимізації, зовнішньо-організаційного впливу на навчальну сферу їхньої діяльності. Цей процес майже не підлягає зовнішньо-скерованій регуляції, бо залежить від стихійного, часто неконтрольованого і навіть неусвідомленого впливу на музично-естетичну свідомість вихованців фонові музичної інформації. Особливо яскраво він проявляється у сфері вільного часу молоді, який теж має досить складну комплексну структуру і зазнає відчутного тиску як від формального, так і неформального спілкування молоді з музичним матеріалом різноманітного гатунку.

Підкреслюється, що дозволяючи як об'єктивна соціальна потреба

життєдіяльності людини має певну специфіку, закони і різниться за своїм "якісним наповненням" (змістом). На цю сферу впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. І якщо до перших належить наявність і рівень розвитку культурної інфраструктури, зокрема музичної, що передбачає дотримання і виконання певних соціокультурних умов, то особистісні причини – це уміння і прагнення студентів організовувати та мобілізувати своє дозвілля, яке є продуктом взаємодії трьох основних елементів: типу часу, досвіду і типу діяльності. Поступово дозвілля сучасної молоді перетворюється з простого фізичного відпочинку в деякий специфічний акт діяльності, який ще "треба вміти виконувати, не марнуючи часу" (Х. Онашовський).

За характером впливу активності студентів на формування особистісних орієнтирів, діяльність хлопців і дівчат у сфері дозвілля умовно диференціюють і типологізують. Існують такі типи: 1) творчо-діяльнісний (набір занять характеризується однією загальною ознакою – створенням або відтворенням духовних, культурних, естетичних, художніх, музичних цінностей, що включає художню, музичну творчість, громадську, науково-дослідну, просвітницьку роботу тощо. Творчий профіль цих занять активізує формування орієнтацій студентства на цінності музичної культури); 2) культурно-споживацький (за багатства й розмаїтості таких занять, тобто слухання музики, читання літератури, відвідування концертів, виставок тощо. Їх об'єднує одна спільна властивість – споживання цінностей культури, що справляє значно менший вплив на музично-естетичну свідомість молоді особи, ніж створення або відтворення їх); 3) рекреативний (об'єднує студентів, які надають перевагу відпочинку в компаніях ровесників, дискотеках, кафе та інших розважальних закладах, тобто діяльності, що обслуговує функції емоційно-психологічної та фізичної рівноваги).

Подана типологія співвідноситься з умовною диференціацією сфери вільного часу на "дозвіллеву" і "більш одухотворену діяльність", за якої творчо-діяльнісний і культурно-споживацький типи характеризують головним чином "більш одухотворену діяльність", а рекреативний є яскравим проявом "дозвіллевої". Тенденції переходу до вишого рівня означають зростання питомої ваги культури й освіти в процесі формування аксіологічних

орієнтирів студентства, впливу почуття і свідомості на регулювання краси, розв'язання вихованцями більш складних завдань художньої творчості.

Як показав аналіз соціально-педагогічної ситуації, на практиці ще трапляються такі явища, як неусвідомлені ціннісні орієнтації або, навпаки, жорстко задані нормативні ціннісні установки, які й не передбачають аксіологічного вибору вихованців. Тому в дослідженні розкрито соціально-педагогічні закономірності активізації орієнтування студентської молоді на цінності музичної культури:

1) освітньо-виховна закономірність віддзеркалює свободу аксіологічного вибору вихованців, нові технології формування ЛЮДИНИ КУЛЬТУРИ за умов гуманістичного, діяльнісного, особистісного і ціннісно-зорієнтованого виховання й освіти студентської молоді.

2) психолого-педагогічна закономірність ґрунтується на створенні нової етики й естетики педагогічної співтворчості, визначальними рисами якої є взаєморозуміння, толерантність, взаємоповага у діалоговому спілкуванні викладача і студента, вчителя і учня, наставника і вихованця (за умовною схемою: "формування орієнтацій на цінності культури = вихователь + вихованець").

3) соціально-рольова закономірність подається як вибір майбутніми фахівцями динамічної сукупності соціальних ролей, що являють собою конкретні форми, за якими здійснюється соціокультурна, інші види діяльності молоді людини. З іншого боку, це є своєрідною підтримкою соціальної адаптації студентів (приспособлення особи до соціокультурного середовища) та інтеріоризації (переведення елементів зовнішнього світу у внутрішнє "Я" студента) з орієнтацією на дальшу освітньо-виховну роботу з молоддю.

4) соціально-культурологічна закономірність є підґрунтям полікультурного виховання, культурного самовизначення й самореалізації студентської молоді, коли образ культури має, по-перше, ширше проектуватися, по-друге, глибше, рефлексивно засвоюватися (як особистісний життєвий проект), що передбачає активізацію розвитку духовно-екзистенціональної рефлексії — функції "олдіння через мистецтво".

5) дидактично-методична закономірність визначає можливість

використання у навчально-виховній роботі з молоддю дидактичного матеріалу, музичних творів, на які вже зорієнтована більшість вихованців, передбачаючи даліше засвоєння ними, за допомогою творчих методів, форм і прийомів, широкого кола цінностей мистецтва. Дієвість цього процесу виявляється у послідовності: "Від кращих зразків молодіжної музичної культури — через художньо-творчу активність студентів у навчально-виховній роботі і сфері вільного часу — до цінностей народної, класичної та сучасної музичної культури";

б) програмно-організаційна закономірність передбачає, по-перше, відмову від надмірної заакадемізованості навчальних програм закладів освіти з музичних дисциплін; по-друге, поєднання організованих форм педагогічного впливу на вихованців з різноманітними типами соціокультурної самоорганізації студентської молоді.

Водночас акцентується увага на тому, що музично-виховна і художньо-освітня діяльність перестає бути прерогативою лише навчальних закладів, бо не можна запобігти активному впливові на сучасний "соціокультурний простір" новітніх засобів масової комунікації, супутнього споживання і стихійного формування музичних орієнтирів молоді особи, різноманітних форм спілкування юнаків і дівчат у формальних і неформальних молодіжних об'єднаннях тощо. Тому за сучасних, досить складних і мінливих соціокультурних умов вбачається доцільність постановки в центр деідеологізованої парадигми музично-естетичного виховання молоді особистісно-зорієнтованого підходу до духовно-творчого розвитку вихованця, розвитку природного, ненасильницького. Забезпечити ж його ефективність може творчість, до того ж не стільки творчість як результат, скільки творчість як процес.

На заключних етапах формуючого експерименту завдання полягало в тому, щоб розширити межі аксіологічних установок студентства, практично реалізувати індивідуально-варіативний, діяльнісний, особистісний, діалогічний підхід до розвитку їхніх вартісних орієнтирів, досягти творчої активності вихованців у ставленні до цінностей як традиційної, так і сучасної музичної культури. Серії формуючих експериментів було здійснено під час впровадження розроблених автором спецкурсів, спецсемінірів,

тренінгів; проведення педагогічної та культурно-освітньої практики, засідань формальних і неформальних художніх молодіжних об'єднань з групами, які налічували від 15 до 120 осіб.

Зважаючи на те, що художні уявлення кожного студента характеризуються своєрідністю, певною новизною, індивідуальною забарвленістю і творчим характером, та покладаючись на дієвість проблемного підходу, який дає змогу у формі дискусій і обговорень особистісних уподобань, інтересів та орієнтацій творчо і нестандартно підходити до вирішення завдань аксіологічного орієнтування молоді у музичній сфері, ставилося завдання по-новому розв'язувати поставлену проблему. Авторські спецкурси, тренінги і творчі методики забезпечили природну спадковість, сучасну актуальність, варіативність навчального матеріалу музично-естетичних циклів, творче використання психолого-педагогічних принципів та інноваційної інтерпретації парадигмальних підходів до художнього виховання студентської молоді.

Перевірку ефективності дослідно-експериментальної роботи було реалізовано на підґрунті порівняльного аналізу рівнів сформованості орієнтацій на цінності музичної культури респондентів експериментальної (понад 100 студентів гуманітарних факультетів університетів, майбутніх музикантів, учителів початкових класів, викладачів філологічних дисциплін, музики, хореографії, образотворчого мистецтва київських і кіровоградських державних і комерційних вищих закладів освіти) та контрольної (такої самої кількості студентів згаданих вище факультетів навчальних закладів Дніпропетровська, Івано-Франківська, Луганська, Умані) груп на етапі контрольної експериментальної роботи з використанням методів, ідентичних констатуючому експерименту.

Підсумки проведеного експерименту дали змогу визначити якісні та кількісні показники основних результатів дослідження, а також тенденції динаміки орієнтацій студентів на музичні цінності, зросло здатність респондентів експериментальних груп творчо реалізовувати набутий досвід аксіологічного орієнтування на цінності музичної культури в її жанровій розмаїтості.

Варте уваги зростання загального індексу позитивного ставлення студентів до запропонованих у дослідженні підходів до художньо-творчої активізації навчально-виховної роботи з молоддю та

сфери їхнього вільного часу; показники популярності жанрів музичного мистецтва і порівняльні характеристики цих уподобань у трьох зазначених пластах (народної, класичної й легкої) музичної культури; динаміка творчої педагогічної взаємодії наставників і вихованців та інші порівняльні аналізи (оцінювання, самооцінювання тощо). При застосованні логічного (у взаємозв'язку з арифметичним) контролю у процесі опрацювання отриманої інформації було зроблено кінцеві замірювання і проаналізовано результативність експериментального дослідження. Результати засвідчили тенденцію розвитку рівнів сформованості орієнтацій студентів експериментальних груп на цінності музичної культури. Так, якщо до формулюючого експерименту в студентів експериментальних і контрольних груп був приблизно однаковий відсотковий показник третього рівня /оптимальна орієнтація на цінності музичної культури/, то після проведення експериментальної роботи спостерігалось значне зростання його у респондентів експериментальних груп (з 8% до 21%), а відсотковий показник першого рівня /вихідна орієнтація/ зменшився (з 46% до 5%). Натомість на другому рівні /проміжна орієнтація/ перебувало близько 74% студентів експериментальних груп порівняно з 45% досліджуваних з контрольного масиву респондентів.

Як показала дослідно-експериментальна робота, врахування під час музичного виховання молоді соціально-педагогічних умов, запровадження сучасних принципів і закономірностей, новітніх технологій музичної освіти студентства, підключення до організації навчального процесу вищих закладів освіти таких факторів, як школа творчості, самовдосконалення, використання педагогічної взаємодії, системи творчих завдань, рольових і ділових ігор, тренінгів, різнобічних форм самоосвіти і самоуправління шим актом, привнесли у навчальний процес подих вільної, творчої та культурної самореалізації вихованців. "Справцювала" методика подачі й засвоєння молоддю музичного матеріалу (первинної актуалізації, проміжного прошарку, домінантності, генералізації, зіставлення та ін.). Виявила свою дієвість технологія ступеневого формування ціннісних орієнтацій особи, поліпшився стан сформованості аксіологічних установок студентів на цінності музичної культури, а "навчально-творча сфера" і царина "вільного часу" молоді набу-

ли тенденцію до зближення й органічного взаємозв'язку. Бодночас слід зазначити, що подібний взаємозв'язок і взаємовплив відбуваються за умов зміни самого характеру музичної освіти, коли вона набуває рис вільного і всебічного розвитку молоді, бо навіть уявлення про професіоналізм поступово еволюціонізує, набираючи глибини і широти аксіологічних орієнтирів людини як у галузі знань, так і культури.

Подальше ранжування цінностей на макро і мікрорівнях стосовно життєтворчості студентства засвідчило, що юнаки і дівчата дотримуються відносно традиційних поглядів, які мають невеликі розбіжності із загальними життєвими переконаннями старших поколінь. Проте у сфері культури (музичних цінностей) ці розбіжності є набагато істотнішими. Засвоєння культурних, музичних цінностей, як новітніх, так і успадкованих від попередніх поколінь, є необхідною умовою формування активного ставлення молоді людини до традиційної й сучасної культури за досить суперечливих і мінливих умов сьогодення.

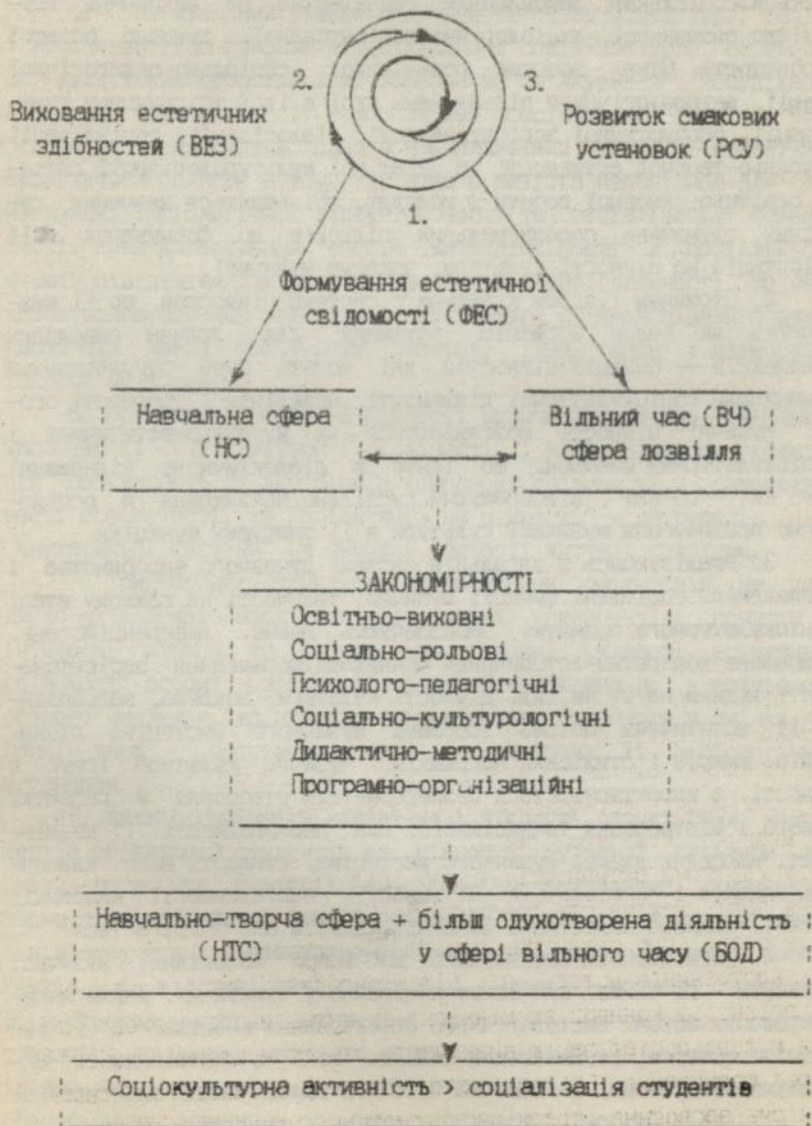
Прогнозуючи результати впливу музичного мистецтва на художньо-естетичну творчість студентської молоді, ми виходили, по-перше, з тих завдань, які ставить перед музичною культурою сучасне суспільство і, по-друге, з її специфіки, що значною мірою зумовлюється рівнем соціокультурного розвитку майбутніх наставників, сьогоденних студентів та їхніх майбутніх вихованців. Адже своє справжнє суспільне призначення культура виконує лише тоді, коли стає засобом соціалізації особи.

Застосування нами метод моделювання, дав можливість окреслити комплексну модель формування орієнтацій студентської молоді на цінності музичної культури (рис.1).

Соціокультурна активність, відповідальність і творче самовизначення дають можливість говорити про сформованість ціннісних орієнтацій особи, про органічну єдність цих духовних властивостей майбутніх наставників молоді на більш високих рівнях розвитку, оскільки згідно із концепцією ціннісно-орієнтаційного підходу до виховання молоді соціалізацію визначають як становлення особистості через формування її соціокультурних властивостей, творчо-діяльнісне засвоєння ієрархічної системи цінностей життя і культури, зокрема музичної.

КОМПЛЕКСНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ЦІННОСТІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Рис. 1.

Проведене нами дослідження дало змогу сформулювати основні висновки:

1. Вимоги до майбутнього фахівця, наставника молоді зумовлюється соціальним замовленням суспільства на виховання гармонійно розвиненої, аксіологічно зорієнтованої, духовно багатой особистості. Отже, зростає роль нової соціально-педагогічної теорії, методологічними підвалинами якої є ідеї та принципи гуманізації, особистісної зорієнтованості, діалогізації, соціалізації, художньо-творчої активності та загальної культурологізації системи освітньо-виховної роботи з молоддю, збільшується значення сучасних тлумачень парадигмальних підходів до формування її орієнтацій на цінності культури, зокрема музичної.

2. Стрижнем і ядром культури є система цінностей, що її визначають як певну формацію важливих для людини смислових комплексів — функцій-цінностей, які можуть бути регулятивними принципами соціокультурної діяльності, поведінки і творчості особи. Музичні цінності розглядаються як художньо-естетичний і соціокультурний феномен, що існує в діалектичному відношенні "суб'єкт - об'єкт", відображуючи суспільне покликання й особистісне призначення музичної культури в її значущих функціях.

3. Реалізуючись у загальній системі духовного виробництва і споживання, соціальні функції музичної творчості на кожному етапі соціокультурного розвитку забезпечують певне, диференційоване, зумовлене конкретно-історичними чинниками формування зорієнтованості людини на ті чи інші цінності культури, зокрема, задоволення її естетичних потреб засобами музичного мистецтва різних видів, жанрів і стилевих напрямків. Музична культура існує в єдності, а характеризується безперервністю створення й розвитку нового і відтворення традиційного. При першородності і незмінності народних джерел музичного мистецтва, сталості його класичних зразків і періодичній мінливості, варіативності напрямків легкої, зокрема молодіжної музики, єдність ця зберігається.

4. Дослідженням встановлено, що жанри молодіжної музичної культури — це явище, яке існує переважно у стихійних, майже нерегульованих формах аксіологічного орієнтування юнацтва, а у виховній роботі зі студентською молоддю воно є потрібним і актуально зумовленим, бо саме на його підґрунті, якщо здійснюється

справжніми факівіями (з розмежуванням справжніх цінностей, псевдоцінностей, антицінностей), виростають пагони високої музичної культури.

5. Субкультурний рівень включеності особи в культуру, раніше ігнорований, - це близьке молодій людині соціокультурне середовище, культурний простір, який забезпечує спілкування і комунікації в межах формальних і неформальних соціальних груп і між-особистісних взаємодій. Одна з найважливіших функцій молодіжної субкультури полягає в тому, що вона є життєво необхідною для становлення, аксіологічної зорієнтованості та соціалізації особистості, коли колективний спосіб життєдіяльності й соціальність стають підґрунтям для розвитку людської індивідуальності. Не менш характерною ознакою молодіжної субкультури є інноваційний пошук і апробація нових культурних уявлень, ідей, норм і цінностей, зокрема музичних.

6. Орієнтації особи на цінності музичної культури регулюють характер її соціокультурної діяльності. І якщо "ціннісну орієнтацію" розглядають як внутрішній компонент свідомості й самосвідомості особистості, то "орієнтація на цінності" - це реакція цієї "внутрішньої системи" на значущі вартості життя і культури.

7. Тристоронню структуру особистісних орієнтацій ми уявляємо як взаємозв'язок таких її парних компонентів: почуття й інтереси, потреби та ідеали (як основні складові естетичної свідомості особи) - здібності й здатність людини до художньо-образного мислення, що проявляється в актах сприйняття й оцінки художніх явищ - естетичний смак як показник її аксіологічних установок.

8. Аналіз специфіки виявлення і дієвості структурних компонентів орієнтацій студентів на цінності музичної культури дав змогу розробити критерії (емоційно-інтелектуальний, інтелектуально-діяльнісний, діялісно-творчий), які є характеристиками їхніх почуттєвих, нормативно-регулятивних, дієво-творчих компонентів і їм властиві такі показники: інтерес і частота залучення до мистецтва, ступінь пізнання музичного мистецтва, особливе ставлення до певних музичних жанрів та оцінка їх, вміння оцінити ідейно-емоційний зміст музичної інформації, навички оперування специфічними музичними засобами виразності, творчий підхід до ви-

бору форм музично-естетичної активності.

9. Враховуючи досвід групування конкретних компонентів естетичної культури молоді (О.М.Семашко, У.Ф.Суна), умовно було виділено три рівні сформованості орієнтацій студентів на цінності музичної культури:

перший рівень (вихідна орієнтація) - "суб'єктивно-інтуїтивний"; значну роль у суб'єктивних перевагах та орієнтирах молоді особи відіграють лише ті музичні жанри, напрямки і стилі, на яких сформувався її інтерес до певного пласту музичної культури;

другий рівень (проміжна орієнтація) - "суб'єктивно-еталонний". На цьому рівні студенти ще повністю не оволоділи досить усвідомленими, об'єктивними і стійкими критеріями оцінки, адекватного переживання і розуміння музичної культури, хоча й близькі до цього. Молодь оперує установками лише на окремі зразки-еталони того чи іншого музичного жанру або стильового напрямку;

третій рівень (оптимальна орієнтація) - "суб'єктивно-об'єктивний". Особа має стійкі, жанрово-стилістичні уявлення, оволоділа системою музично-естетичних цінностей за допомогою розвинутого естетичного почуття й інтелекту, глибоко усвідомлює ціннісні аспекти, багатство художньо-образного змісту музичного мистецтва і об'єктивно ставиться до його вартісної оцінки, активно-творчого засвоєння та трансляції. Виявлено тенденцію динаміки рівнів сформованості орієнтацій студентів на музичні цінності.

10. Орієнтації студентів на цінності музичної культури формуються з урахуванням таких соціально-педагогічних умов: зорієнтованість студентів на відтворення і розвиток музичних цінностей у загальнозначущих ракурсах національної та світової культури; посилення гуманістичної функції у сферах навчання і дозвілля студентської молоді; творче ставлення до використання у музичному вихованні й художній освіті молоді сучасних парадигмальних підходів; активізація розвитку, розширення і збагачення аксіологічних орієнтирів юнаків і дівчат на основі включення їх у творчу соціокультурну діяльність.

11. За результатами аналізу специфіки і структури ціннісних орієнтацій студентів було розроблено і апробовано технологію розвитку цього феномена їхньої духовної культури, що виявляється у такій послідовності: а/ формування естетичної свідомості (від

почуттів до ідеалів) як форми ціннісних орієнтацій індивіда; б/виховання естетичних здібностей і здатності до художньо-образного мислення, сприйняття й оцінки музичних явищ як діяльнісно-творчої сутності суб'єкта; в/розвиток естетичних смаків, установок особи на цінності музичної культури.

12. Реалізуючи розглянуті вище умови педагогічного керівництва процесом формування орієнтацій студентів на цінності музичної культури і спираючись на основні принципи сучасної психолого-педагогічної науки (особистісний, діяльнісно-творчий підхід до естетичного розвитку молоді: діалогічний і аксіологічно зорієнтований характер навчання і виховання; цілеспрямований вплив на естетичну свідомість вихованців кращих зразків вітчизняної і світової культури; самостійна соціокультурна діяльність особи вихованця як суб'єкта та об'єкта цього акта), було визначено головні соціально-педагогічні закономірності активізації цього процесу: 1/освітньо-виховні, 2/соціально-рольові, 3/психолого-педагогічні, 4/соціально-культурологічні, 5/дидактично-методичні, 6/програмно-організаційні.

13. Із застосуванням методу моделювання було створено комплексну модель формування орієнтацій студентської молоді на цінності музичної культури (рис. 1). Під час розроблення і апробації моделі враховано дієвість педагогічної технології формування особистісних орієнтацій, що позитивно позначилося на "навчальній діяльності" та "сфері вільного часу" студентської молоді. Ці сфери, за визначених соціально-педагогічних умов і закономірностей, виявили тенденцію до переходу на новий якісний рівень: "навчально-творча сфера + більш одужована діяльність у сфері вільного часу", що, в свою чергу, певним чином вплинуло на активізацію соціокультурної активності студентської молоді. II соціалізація.

14. Формування орієнтацій на цінності музичної культури є перспективним регулятором соціокультурної активності студентства. Через засвоєння особою справжніх музичних цінностей досягається цілеспрямоване формування її суспільно значущих властивостей, насамперед, соціального і соціокультурного самовизначення. Ці властивості забезпечують включення майбутніх наставників молоді у соціокультурну діяльність для передачі ними від покоління до по-

коління нагромаджених людством багатств духовної, естетичної, художньої та музичної культури.

15. Окреслено перспективні напрями дальшого дослідження проблем формування у молоді різних вікових категорій орієнтацій на цінності культури мунулого і сьогодення. Це: розв'язання суперечливих питань соціокультурної активності особистості за умов її діяльності у неформальних молодіжних об'єднаннях; аналіз ціннісних орієнтацій студентів технічних і гуманітарних вищих закладів освіти (учнівської та студентської молоді) у сфері музичної культури; наступність середніх і вищих закладів освіти у формуванні орієнтацій молоді на цінності культури і життя.

Основний зміст і концептуальні положення дослідження відображено у таких публікаціях:

I. МОНОГРАФІЯ, КНИГА, НАВЧАЛЬНО-ДОВІДНИКОВІ ВИДАННЯ

1. Орієнтації студентської молоді на цінності музичної культури (соціально-педагогічний аспект). - Київ-Кіровоград: Державне Центрально-Українське видавництво, 1997. - 15 д.а.

2. Розкриваючи світ джазу, рок і поп-музики. Книга для вчителя. - Київ-Кіровоград: "Трелакс", 1997. - 10,5 д.а.

3. Словник спецтермінів "молодіжної" музики (джаз, рок, поп). - Кіровоград: Педагогічна Академія, 1996. - 2,5 д.а.

4. Російсько-український музичний лексикон. - Кіровоград: "Алтей", 1997. - 16 д.а. - У співавт. Авторський текст 8 д.а.

II. СТАТТІ У НАУКОВИХ ЗБІРКАХ І ЖУРНАЛАХ

5. До питання естетичного розвитку шкільної молоді засобами художньої самодіяльності // Актуальні питання естетичного виховання школярів / Ред. Л.О.Хлебникова. - Київ: НДІ педагогіки УРСР, 1982. - 0,4 д.а., (с. 133-139).

6. Деякі питання організації шкільного духового оркестру // Музика в школі. - 1983. - Вип.9. - 0,3 д.а., (с. 23-28).

7. Методика визначення рівнів розвитку естетичного смаку у студентської молоді (на матеріалі музичного мистецтва) // Вища і середня педагогічна освіта. - 1984. - Вип.12. - 0,4 д.а., (с.73-78).

8. Рівні розвитку естетичного смаку у старшокласників (на матеріалі музичного мистецтва) // Педагогіка. - 1984. - Вип.23. -

0,4 д.а., (с. 27-35).

9. Культура молоді людини // Трибуна лектора. - 1986. - №12. - 0,4 д.а., (с. 16-19).

10. Музичне виховання - діяльність творча // Початкова школа. - 1987. - №6. - 0,4 д.а., (с. 19-22).

11. Теоретические аспекты развития эстетического вкуса молодежи средствами музыкального искусства // Деп. в ОШНИ "Школа и педагогика" МО СССР и АПН СССР. - 1987. - N 337-87. - 1,6 п.л., (с.112-129).

12. Джерела краси // Початкова школа. - 1988. - №9. - 0,3 д.а. - У співавт. Авторський текст 0,1 д.а., (с. 15-18).

13. Самодіяльна художня творчість як засіб формування естетичного смаку і морального розвитку учнів // Питання змісту і організації культурного дозвілля молоді. - Вінниця, 1989. - 0,2 д.а., (с. 34-37).

14. Дискотека и ее роль в воспитании школьников // Музыкально-эстетическое воспитание школьников на уроках и во внеклассной деятельности / Ред. В.Ф.Кривоzub. - Деп. - Москва-Кировоград, 1989. - 0,7 п.л. - В соавт. Авторский текст 0,5 п.л., (с.118-129).

15. П.І.Чайковський у Кам'янці // Вивчення життя і творчості П.І.Чайковського в школі і вузі. - Суми, 1990. - 0,2 д.а., (с.18-21).

16. А.С.Макаренко об естетическом воспитании молодежи средствами музыкального искусства // Воспитание школьников. - 1990. - N 6. - 0,3 п.л. - В соавт. Авторский текст 0,15 п.л., (с. 23-25).

17. Музыкальное искусство как средство развития эстетического вкуса учащейся молодежи // приоритетные проблемы музыкально-эстетического воспитания школьников / Ред. В.Ф.Кривоzub. - Деп. - Москва-Кировоград, 1991. - 0,5 п.л. - В соавт. Авторский текст 0,3 п.л., (с.15-27).

18. Український народ і його доля в творчості Т.Г.Шевченка та М.В.Лисенка // Творчість М.Лисенка і духовний розвиток особистості. В 3-х т. - Т.3. - Чернігів, 1993. - 0,25 д.а., (с. 81-83).

19. Музыка и эстетическое воспитание молодежи // Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества: сборник / Сост. Т.Ф.Брайченко. - Кировоград, 1994. - 0,7 п.л. - В соавт. Авторский текст 0,4 п.л., (с. 3-15).

20. Естетичні смаки майбутніх вчителів та ціннісні орієнтації школярів у галузі музичної культури // Сучасні проблеми педагогічної та середньої загальноосвітньої школи: збірник / Укл. В. Радул. - Кіровоград, 1995. - 0,7 д.а., (с. 11-21).

21. Філософські, естетичні та соціологічні аспекти категорії ціннісна орієнтація // ДНТБ України. - №2315. - Ук. 95. - Кіровоград, 1995. - 1,9 д.а.

22. Ціннісні орієнтації як психолого-педагогічна проблема // ДНТБ України. - №2317-Ук. 95. - Кіровоград, 1995. - 1,8 д.а.

23. Види естетичних цінностей - критерії, типологія, особливості та взаємозв'язок // ДНТБ України. - №2316-Ук. 95. - Кіровоград, 1995. - 2,1 д.а.

24. Особистісно-орієнтоване навчання студентів як основа їх духовного розвитку й аксіологічного орієнтування у сфері культури: збірник // Проблеми формування духовної культури особистості. - Луганськ, 1997. - 0,4 д.а. - У співавт. Авторський текст 0,2 д.а., (с. 55-59).

25. Розвиток естетичних смаків майбутніх учителів у процесі ціннісного орієнтування молоді в галузі музичної культури // Наукові записки КДПУ ім. Володимира Винниченка. Серія: гуманітарні науки. - Кіровоград, 1996. - Вип. 11. - 0,6 д.а., (с. 31-40).

III. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ, ПРОГРАМИ

26. Как организовать школьный духовой оркестр: Метод. рек. - Кіровоград: ВЦ, 1980. - 1,8 п.л.

27. Раскрыть мир музыки: буклет /Школа: единство обучения и воспитания. - Кіровоград: Облполіграфвидав, 1982. - 0,4 п.л. - В соавт. Авторский текст 0,3 п.л.

28. Вопросы формирования эстетического вкуса у оркестрантов: Метод. рек. - Кіровоград: ВЦ, 1982. - 1,6 п.л. - В соавт. Авторский текст 1,2 п.л.

29. Условия развития эстетического вкуса в участников самодеятельных оркестровых коллективов: Метод. рек. - Киев: НИИ педагогики УССР, 1983. - 3 п.л.

30. Как организовать эстрадный коллектив в школе: Метод. рек. - Киев: НИИ педагогики УССР, 1986. - 1,4 п.л.

31. Организация музыкального лектория в школе: Метод. рек. -

Кировоград: Изд-во "Кировоградська правда", 1986.- 1,7 п.л.- В соавт. Авторский текст 1 п.л.

32. Деловая игра "Пионервожатый": Метод. рек. /Под ред. А.Н.Алексюка.- Киев: Изд-во КГУ, 1986.- 2 п.л.- В соавт. Авторский текст 0,1 п.л.

33. Вопросы организации оркестра русских народных инструментов в школе: Метод. рек.- К.: НИИ педагогики УССР, 1987.- 1,4 п.л.

34. Учись ценить прекрасное: Метод. рек.- Кировоград: Изд-во "Кировоградська правда", 1987.- 2,2 п.л.- В соавт. Авторский текст 2 п.л.

35. Неформальные молодежные объединения и музыкальная культура: Метод. рек.- Кировоград: Изд-во "Кировоградська правда", 1989.- 1,5 п.л.- В соавт. Авторский текст 1 п.л.

36. Методика и программа занятий с детским духовым оркестром первого года обучения: Метод. рек.- Кировоград: ОНМЦНТ, 1990.- 0,4 п.л.

37. Рок-музыка: проблемы жанра: Метод. рек.- Кировоград: Ред.-изд. Облуправления по печати, 1991.- 1,5 п.л.- В соавт. Авторский текст 1 п.л.

38. Історія педагогіки: Плани семінарських занять для студентів історичного і музично-педагогічного факультетів.- Кіровоград: КДПІ, 1995.- 1 д.а. - У спіавт. Авторський текст 0,5 д.а.

39. Проблеми "молодіжної" музичної культури: Програма спецкурсу для студентів педвузів і вузів культури.- Кіровоград: Педагогічна Академія, 1996.- 1,2 д.а.

40. Людинознавство і музична культура. Міждисциплінарний блок-курс для студентів музично-педагогічних факультетів вузів.- Кіровоград: Трелакс, 1997.- 0,7 д.а. У спіавт. Авторський текст 0,5 д.а.

IV. ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ, МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

41. Развитие эстетических вкусов у будущих учителей // Актуальные вопросы воспитания школьников в педагогическом наследии В.А.Сухомлинского: Тез. докл. республиканской научно-практической конференции.- Кировоград, 1983.- 0,1 п.л., (с. 81-83).

42. Эстетический вкус как средство ценностной ориентации личности и повышения роли человеческого фактора // Человеческий фактор - проблема подготовки и оценки профессиональной надежности

ти оператора на этапе ускорения научно-технического прогресса: Тез. докл. республиканской научно-практической конференции. - Кировоград, 1985. - 0,1 п. л., (с. 112-114).

43. В. А. Сухомилинский о средствах эстетического воспитания школьников // Идеи формирования общественно активной личности в педагогическом наследии В. А. Сухомилинского и их внедрение в практику в условиях реформы общеобразовательной и профессиональной школы: Тез. докл. республиканской научно-теоретической конференции. - Кировоград, 1987. - 0,2 п. л., (с. 55-59).

44. Эстетическое развитие будущих учителей музыки средствами оркестрового исполнительства // Пути совершенствования подготовки учителя музыки в свете Основных направлений школьной реформы и вузовской перестройки: Тез. докл. научно-теоретической конференции преподавателей вузов Северного Кавказа. - Махачкала, 1987. - 0,1 п. л., (с. 46-47).

45. Уровни сформированности эстетических вкусов у молодых учителей // Подготовка учителя к эстетическому воспитанию школьников: Тез. докл. межвуз. научно-практической конференции. - Гродно, 1987. - 0,1 п. л. - В соавт., (с. 76-77).

46. Формування естетичного смаку студентів засобами музичного мистецтва // Исследования молодых ученых - в практику работы вуза, школы, производства: Тез. докл. межвуз. научной конференции. - Кировоград, 1987. - 0,1 п. л., (с. 39-41).

47. Повышение эффективности развития эстетических вкусов у будущих учителей средствами музыки // Совершенствование эстетического воспитания в стране: Тез. докл. Всесоюз. семинара молодых ученых. - М., 1988. - 0,1 п. л. - В соавт., (с. 75-76).

48. Самодеятельное музыкально-исполнительское творчество студентов педвузов как средство развития их эстетического вкуса // Эстетическое воспитание учащейся молодежи - задачи, теория, практика, перспективы: Тез. докл. Всесоюз. научно-практического семинара. - М. - Кировоград, 1988. - 0,1 п. л., (с. 60-62).

49. В. А. Сухомилинский об эстетическом развитии учащихся // Идеи формирования гармонически развитой личности в педагогическом наследии В. А. Сухомилинского и их творческая реализация в условиях перестройки общеобразовательной школы: Тез. докл. республиканской научно-практической конференции. Ч. I. - Кировоград, 1988. -

0,1 п. л., (с. 216-219).

50. Последние концерты Ф. Листа в Елисаветграде: Тез. докл. Первой правобережной научной конференции по историческому краеведению. - Кировоград, 1988. - 0,2 п. л. - В соавт., (с. 52-54).

51. Цикл музичних творів М. Лисенка до Шевченківського Кобзаря // Т. Г. Шевченко і Поділля: Тез. допов. республіканської науково-теоретичної конференції. - Каменець-Подільськ, 1989. - 0,1 д. а., (с. 86-88).

52. Эстетический вкус как средство ценностной ориентации личности // Целостный процесс эстетического развития личности: Тез. докл. Всесоюз. научно-практической конференции. - М. - Херсон, 1989. - 0,1 п. л., (с. 110-111).

53. О влиянии популярной музыки на воспитание школьников в духе мира // Воспитание учащейся молодежи на идеях мира: Тез. докл. межвузовской научно-практической конференции. - Ровно, 1989. - 0,1 п. л. - В соавт., (с. 113-115).

54. Навчання і виховання дітей у творчості Т. Г. Шевченка // Розвиток школи і педагогічної науки на Україні: Тез. допов. міжвузівської науково-практичної конференції присвяченої 1000-річчю школи Київської Русі. - Ніжин, 1989. - 0,1 д. а. - У спіавт., (с. 106-107).

55. Роль музыкально-исполнительских коллективов педвузов в развитии эстетических вкусов будущих учителей // Формирование личности советского учителя: опыт и проблемы: Тез. докл. научно-практической региональной конференции. - Измаил, 1989. - 0,1 п. л., (с. 156-157).

56. Розвиток естетичного смаку учнівської молоді як важливе направлення їх ідейного виховання // Гуманізм і естетическа культура: Тез. докл. науково-практической конференції. - Ровно, 1989. - 0,1 п. л. - В соавт., (с. 79-80).

57. Вагомий внесок Галицьких композиторів-симфоністів // Розвиток освіти і культури в Західних областях УРСР (1939-1989 рр.): Тез. допов. регіон. науково-практичної конференції. - Тернопіль, 1989. - 0,1 д. а. (с. 76-77).

58. Методика визначення рівнів розвитку естетичних смаків у старшокласників засобами музичного мистецтва // Формування і становлення сучасного вчителя: Тез. допов. міжвузівської науково-ме-

тодичної конференції. Ч.3. - Ровно, 1990. - 0,1 д.а. - У співавт., (с. 114-116).

59. Діагностика розвитку естетичних смаків студентів засобами музичного мистецтва // Діагностика знань і навичок учнівської та студентської молоді: Тез. допов. респ. науково-практичної конференції. - Ніжин, 1990. - 0,1 д.а., (с. 80-81).

60. Педагогічні основи підготовки студентів до музичного виховання учнів засобами ЕОМ // Технічні засоби навчання студентської і шкільної молоді: Тези допов. респ. науково-практичної конференції. Ч.2. - Ніжин, 1990. - 0,1 д.а. - У співавт., (с. 67-68).

61. Художественная самодеятельность педвузов как средство развития эстетического вкуса студенческой молодежи // Учитель и общество: опыт, проблемы, поиски: Тез. докл. научно-практической конференции к 50-летию Измаильского педагогического института. - Измаил, 1990. - 0,2 п.л. - В соавт., (с. 122-125).

62. Развитый эстетический вкус - средство межличностного общения школьников // Психология межличностного общения: Тез. докл. межвузовской научно-практической конференции. - Кировоград, 1990. - 0,1 п.л. - В соавт., (с. 157-159).

63. Підготовка майбутніх вчителів музики до занять з ритмики // Проблеми професійної підготовки вчителя музики: Тез. допов. міжвузівської науково-практичної конференції. - Ровно, 1990. - 0,1 д.а., (с. 24-25).

64. Проблемы развития эстетических вкусов у будущих учителей средствами музыкально-исполнительских коллективов педвузов // Роль искусства в воспитании творческой личности: Тез. докл. республ. научно-практической конференции. - Кировоград, 1990. - 0,1 п.л. - В соавт., (с. 9-10).

65. Социально-педагогические и психолого-педагогические условия развития эстетических вкусов у школьников // Социально-педагогические проблемы воспитания детей и учащейся молодежи: Тез. докл. Всесоюз. научно-методич. конференции. - Запорожье, 1991. - 0,2 п.л., (с. 96-99).

66. Вдосконалення навчально-виховного процесу в музично-виконавських колективах педвузів як засіб естетичного розвитку студентів // Учитель національної школи: Тез. допов. науково-практичної конференції. Ч.1. - Тернопіль, 1991. - 0,1 д.а. - У

співаєт., (с. 225-227).

67. Історія України в музично-драматичних творах К. Стеценка // Історія України в художніх образах: Тез. допов. міжвуз. науково-практичної конференції.- Кіровоград, 1991.- 0.1 д.а. (с. 65-67).

68. Інструментальний концерт в педагогічному репертуарі на музично-педагогічному факультеті // Специфіка викладання гри на народних інструментах в системі підготовки вчителя музики: Тез. допов. республ. науково-практичної конференції.- Кривий Ріг, 1991.- 0.1 д.а., (с. 13-15).

69. Розвиток естетичного смаку студентської молоді (на матеріалі музично-виконавських колективів) //Анотація докторських та канд. дисертацій (до 61 річниці заснування інституту)/ Наук. Ред. С.Г.Мельничук.- Кіровоград, 1991.- 0.1 д.а., (с. 73-75).

70. Развитие эстетического отношения и вкуса студенческой молодежи средствами музыкально-исполнительского самодеятельного творчества // Эстетическое отношение к искусству и процесс его формирования: Тез. докл. Международной научной конференции.- М.-Херсон, 1991.- 0.1 п.л.- В соавт., (с. 59-60).

71. Емоційна культура, естетичний смак і проблеми духовності молоді //Відродження України: проблеми і перспективи: Тез. допов. Всеукраїнської теоретичної конференції. Вип.1. Проблеми духовності людини.- Кіровоград, 1993.- 0.1 д.а.- У співавт., (с. 52-55).

72. Процес формування і розвитку естетичного смаку студентської молоді педвузів // Формування творчої особистості вчителя для оновленої національної школи: Тез. допов. Всеукраїнської науково-практичної конференції.- Ужнь, 1993.- 0.1 д.а.- У співавт., (с. 195-197).

73. В.О. Сухомлинський про формування естетичних почуттів і художньо-музичних вражень учнів // Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського і розбудова національної освіти: Тез. допов. Міжнародної науково-практичної конференції. Ч.2.- Кіровоград, 1993.- 0.1 д.а.- У співавт., (91-94).

74. Аспекти ціннісної специфіки культури // Сучасні проблеми навчально-виховного процесу вищої та середньої школи: Матер. допов. науково-практичної конференції докторантів і аспірантів інституту.- Кіровоград, 1995.- 0.2 д.а., (с. 137-140).

75. До проблеми молодіжної музичної культури // Сучасні проблеми педагогічної освіти: Тез. допов. регіональної науково-практичної конференції. - Кіровоград, 1996. - 0,1 д.а., (с. 45-46).

ДРЯПІКА ВЛАДИМИР ІВАНОВИЧ. Социально-педагогические основы формирования ориентаций студенческой молодежи на ценности музыкальной культуры.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальностям 13.00.05 - социальная педагогика и 13.00.01 - теория и история педагогики. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

Теоретически обосновываются психолого-педагогические, эстетические и социологические особенности, сущность и структура ценностных ориентаций студентов. Определяются специфические черты "молодежной" музыки в контексте традиционной и современной культуры. Рассматриваются социально-педагогические закономерности, тенденции и перспективы формирования ориентаций студенческой молодежи на ценности музыкальной культуры как регуляторы ее социокультурной активности.

Установлено, что оптимальный уровень сформированности ориентаций студенчества на ценности музыкальной культуры достигается путем интеграции и гармонизации его традиционного и современного художественно-эстетического опыта, который проявляется в конкретных условиях обогащения эстетического сознания, развития творческих способностей и расширения художественных установок молодежи.

Осуществлена экспериментальная проверка педагогических условий, форм и методов развития у молодежи ценностного отношения к явлениям музыкального искусства и социокультурной деятельности.

DRYAPIKA VOLODIMIR IVANOVICH. The pedagogic and social basis of forming the «students'» orientations towards the values of musical culture.

Thesis, presented for the degree of the Doktor of Pedagogich, 13.00.05 - Social Pedagogics and 13.00.01 - The theory and history of Pedagogics. Kiviv University named after Taras Shevchenko, Kiviv, 1997.

Pedagogical, psychological, essence and structure of the valuable orientations of the students of the higher educational institutions are grounded theoretically. The specific outlines of so called "the music of the youth" in the context of traditional and modern culture are determined. The social and pedagogic regularities, tendencies and perspectives of forming the students' orientations towards the values of musical culture are regarded as the regulators of their social and cultural activity.

It is arranged that the best level of forming the students' orientations towards the values of musical culture is achieved by the intergration and harmonization of its traditional and modern artistic and æsthetical experience which becomes obvious in the concrete conditions of enrichment of æsthetical consciousness, development of the creative, abilities and extending of the youths artistic aims.

The experimental control of the pedagogical conditions, forms and methods of the development of youth's valuable attitude to the phenomenon of musical art and social cultural activity is realized.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ціннісна орієнтація, орієнтація на цінності, музичні цінності, музична культура, музичне мистецтво, молодіжна музика, функції неформальних молодіжних об'єднань, соціально-педагогічні закономірності формування орієнтацій студентів на музичні цінності, соціокультурна адаптація, інтеріоризація, ресоціалізація.

Підписано до друку 25.08.1997 р. Формат 60×84 1/16

Друк р.-т. Папір друк. Тираж 100 пр. Зам. 255/25

Кіровоград, ОЦ.

1132222

AB 38 118

AB 38.418

[The following text is extremely faint and illegible due to low contrast and blurring. It appears to be a multi-paragraph document.]